

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ג, תשי"ב-תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

עוד על שיבושים שנשתגרו

„על-מנת — כדי“

שימוש מוטעה, הרווח הרבה, הוא הביטוי „על מנת“ —
 במשמעות „למען אשר“, „בשביל ש...“, „כדי ש...“, „כדי
 ל...“ — בדיבור כגון „הקדים ללכת אל פלוני על מנת
 למצאו בביתו“.

הביטוי „על-מנת“ מקורו בלשון חכמים, ומלת „מנת“
 היא צורה ארמית במקום „מנה“, כמו „קצת“ במקום „קצה“
 וכיוצא בה במקרא „שָׁנָה“, „עזרת“ במקום שנה, עזרה. עיקר
 משמעות „מָנָה“ הוא חלק: „מנת בכרם אני מוכר לך“ (ב"מ
 יב ע"א). המלה הושאלה כנראה לעניין שכר ותנאי, ומכאן
 בלשון חכמים הביטויים: „במנת כן“, „במנת ש...“, „במנת

ל...", ובייחוד הביטוי "על-מנת". כל הדוגמאות, שבהן בא הביטוי "על מנת", מוכיחות, שאין הוא משמש אלא כשהמכוון בו תכלית מפורשת ומותנית מלכתחילה, כגון: אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס (אבות א ג), שלא כתב לה אלא על מנת לכונסה (כתובות ה א), איזהו עבד ערל שמותר לקיימו זה שלקחו רבו על מנת שלא למולו (יבמות מח ע"ב), לא ישכר אדם את הפועלים על מנת שילקוט בנו אחריו (פאה ה ו) ועוד כיו"ב.

לפי משמעות "על מנת" במקורות לא ייתכן אפוא לומר דרך משל: "ראובן הולך למקום פלוני על מנת לפגוש את שמעון", אלא יש לומר: "כדי לפגוש את שמעון", מכיוון שאין כאן תנאי מוכרח אלא מטרה מכוונת, שספק תושג, ספק לא תושג, שכן אפשר שראובן ילך לשם ולא יפגע בשמעון. לשון "על מנת" אינה עשויה כלל להביע בדיוק את הכוונה שבאותו דיבור, ובמקומה מוכרח לבוא "כדי ש...".

"בכדי" – "כדי"

בפי רבים השתגר שימושו של "כדי" עם תוספת ב"ת מיותרת בראשו: "בכדי ל...". (בא בכדי לעשות" וכדומה) במשמעות של "בשביל ש...". מלת "כדי" גזורה מן "די": מידה משופעת, מלוא השיעור, ועיקר הוראת "בכדי" היא אפוא: במידה, כשיעור. כך, למשל: כמה שיעור עיכול?

כדי להלך ארבע מילין (ברכות נג ע"ב). שאור של חולין
שנפל לתוך עיסה ויש בו כדי לחמץ (ערלה ב ח). נותן לו
כדי עבודתו וזורע את המותר (עירובין ג ע"ב). וכיוצא
בהם. ואמנם באותו מובן מקורי יש שהיא משמשת גם
בתוספת בי"ת בראשה. אבל על ידי כך מתייחדת לה המשמעות
של "במידה". "בשיעור"; כגון: אונאה וביטול מקח
בכדי שהדעת טועה (בבא בתרא עח ע"א). ומרחיק
מנטיעותיו של חברו ומנירו בכדי שלא יזיק (שם ב ח.
בנוסח שבבלי; במשניות: כדי). ועוד. ואילו "כדי" במשמעותה
השנייה, "בשביל ש...", "למען אשר", באה תמיד בלא
בית בראשה: השכם וצא הערב וצא כדי שלא תתרחק
(ברכות סב ע"א). לא היה מאריך בתפלתו כדי שלא להבעית
את ישראל (יומא נג ע"ב). א"כ למה אמרו חכמים עד חצות
כדי להרחיק אדם מן העבירה (ברכות א א) והרבה כיוצא בהם.
נמצא, שאם אתה אומר, דרך משל, "קני לחם בכדי
לאכול", יהיה זה נכון רק אם כוונתך היא: בכדי אכילה.
כלומר, בשיעור אכילה, די לאכילה.